

מחווון לשאלון בהיסטוריה, לימודי בחירה, קיץ תשע"ג, מס' 022209

הנחיות כלליות:

- * המחווון הניתן להלן כולל הנחיות למעריכים בבחינה במועד זה בלבד.
- * שינויים יימסרו בתדריכים בעל פה ובשיחות הכוונה עם המעריכים הבכירים.
- * במחווון לא כלולות כל האפשרויות לתשובה נכונה, אלא רק מבחר תשובות. לכן כאשר תלמיד כותב הסבר שאינו במחווון ואינו מוכר למעריך, על המעריך לבדוק בספרים שונים ובמקרה הצורך להתייעץ עם מעריך בכיר. כל זאת כדי להבטיח שעבור תשובות נכונות תינתן הערכה הולמת.
- * המחווון נועד בעיקר לשם קביעת מסגרת בנוגע למספר הרכיבים הנדרש בכל סעיף כדי לזכות את התלמיד במלוא הנקודות (כמובן, על פי טיב ההסבר).
- * יש להקפיד על ניקוד על פי ההנחיות בכתב בכל סעיף ועל פי ההנחיות שיימסרו בתדריכים ובמהלך הבדיקה במרב"ד.
- * אם תלמיד מילא את כל המטלות הנדרשות אך לא הפריד בין מטלות שונות, כפי שנדרש בשאלה, אלא כרך אותן זו בזו – יש לקבל את התשובה ואין להפחית לו נקודות.
- * ההנחיות במחווון מנוסחות בלשון זכר, ומכוונות למעריכים ולמעריכות כאחד.

תזכורת: הגדרות למטלות בבחינה

- * **ציין** – כתיבה בכותרות, בראשי פרקים בלבד, בלי לפרט, לתאר, להסביר.
- * **הצג/תאר** – הצגה/תיאור של התופעה, הפעולה, האירוע, התהליך הנדרשים בשאלה, בלי להסביר את הסיבות להתהוותם או את התוצאות/השפעות שלהם. זהו מעין "צילום תמונת מצב" (מאפיינים, משתתפים, זמן, מקום).
- * **הסבר** – הבהרה, פירוש של העניין המבוקש; סיבות/גורמים שהביאו לתהליך/לפעולה/לאירוע; תוצאות/השפעות של העניין המבוקש.
- * **השווה** – יש לערוך השוואה על פי קריטריונים בין שני העניינים המבוקשים, ולהבהיר את הדומה ואת השונה בכל אחד מהקריטריונים שהוצעו.
- * **הדגם** – הבאת דוגמה הממחישה ומבהירה את העניין המבוקש (יש לתת דוגמה מפורטת, ואין להסתפק בהכללה).

נושא 1 – הפעילות הציונית בארצות האסלאם בימי מלחמת העולם השנייה, והעליות הגדולות מארצות האסלאם בשנים 1948-1967

פרק ראשון

הנבחן צריך לענות על אחת מהשאלות 1-2.

1. התנועה הציונית בארצות האסלאם במלחמת העולם השנייה

- א. השיקולים שהביאו להחלטה של המוסדות בארץ לעודד עלייה מארצות האסלאם, על פי הקטע
- צמצום העלייה מאירופה בגלל השמדת היהודים בשואה.
  - החשש לניתוק הקשר עם היהודים שיישארו בשלטון רוסיה הסובייטית.
  - הרצון להעלות יהודים לארץ-ישראל כדי להגביר את כוחו של היישוב.
  - החשש מפני טבח של יהודי ארצות האסלאם, בגלל העוינות הגוברת כלפיהם בשל הסכסוך הערבי-יהודי בארץ ישראל.

הדרכים שבהן מומשה מדיניות זו:

- שימוש במתנדבים יהודים ששירתו בצבא הבריטי ליצירת קשר עם היהודים בקהילות.
  - יצירת קורס להכשרת שליחי עלייה לארצות המזרח (1943). בוגרי הקורס נשלחו לארצות האסלאם השונות.
- ראה פירוט: סעדון, במחלת, עמ' 13, 33-35.

ב. מדוע נוצר הצורך להקים תאים של "ההגנה" בארצות האסלאם בתקופת מלחמת העולם השנייה

- החרפת הסכסוך הערבי-יהודי בארץ ישראל ועליית הלאומיות הערבית גרמו להרעה ביחס אל היהודים בארצות האסלאם (כולל פגיעות אלימות), והתגבר החשש לביטחונם האישי.
- התובנה כי העליות הקהילות לארץ-ישראל אינה מיידית ובנתיים צריך להגן עליהם בארצותיהם.
- היהודים לא סמכו עוד על השלטונות המקומיים שיצאו להגנתם.
- הצורך להגן על ההעפלה מארצות האסלאם.

הקשיים בהקמת תאים אלה

- שמירה על קשר בין החברים בתאי "ההגנה" בתנאים של חשאיות.
  - היחס של מנהיגי הקהילה שחששו שאם ההתארגנות תתגלה, היא תסכן את הקהילה כולה.
  - קושי להשיג כלי נשק ובעיות באחסון הנשק (האם לפזרו או לאכסנו במרוכז).
  - קושי לארגן אימונים סדירים בתנאי מחתרת.
  - קושי להכין תכנית הגנה כוללת עקב הפיזור הגיאוגרפי של מגורי היהודים והמגורים לעיתים בשכונות מעורבות.
- ראה פירוט: סעדון, במחלת, עמ' 16-17, 88-90.

2. יהודי עירק

א. מדוע נקלעה ההנהגה היהודית המסורתית בעירק למשבר בסוף שנות הארבעים של המאה העשרים

- ההנהגה המסורתית הייתה מעוניינת לשמור על הקיום היהודי בעירק גם מתוך הזדהות אמיתית עם המדינה העירקית, וגם מתוך רצון לשמור על מעמדם הבכיר ועל נכסיהם.
- במישור הציבורי לא ניסתה ההנהגה לשכך חרדות ולא יזמה פעולות להרגעת הרוחות:
- ההנהגה החדשה שיתפה פעולה עם המחתרת הציונית ולא עשתה דבר כדי להרגיע את הציבור בעת החלת "החוק לוויתור על החסינות". לא נעשה שום ניסיון למסור מידע מפורט לציבור על הקשיים הצפויים בישראל ועל אף מודעותם לסכנה הנשקפת לגורל הקהילה עקב הפעילות המחתרתית, הם לא פעלו נגדה ואף לא ניסו להזהיר מפניה.

העמדה של התנועה הציונית ביחס לפתרון משבר זה

- השליחים והפעילים הציוניים בלטו בעמדותיהם הברורות וההחלטיות ובפתרון שהציעו – עליה לארץ ישראל. בנושא חקיקת "החוק לוויתור על החסינות", אסרה התנועה הציונית את הרישום עד שתבהיר ממשלת ישראל את דרכי העלייה ותכריז על נכונותה לקלוט את יהודי עירק. בשלב מאוחר יותר, עקב לחצי האוכלוסייה, התירו ליהודים להירשם למרות שלא הגיע אישור פורמלי ממשלת ישראל.

ראה פירוט: סעדון, בגלוי ובסתר, עמ' 71-72.

ב. הגורמים החיצוניים שהובילו לחיסול הקהילה היהודית בעירק

- התפתחות הסכסוך הערבי-ישראלי.
  - הפרהוד ב־1941 על רקע תחרות כלכלית.
  - תמיכת האליטה העירקית בציר האיטלקי-נאצי.
  - התיישבות חאג' אמין אל חוסייני בעירק אחרי שברח מארץ ישראל.
  - החלת חוקים אנטי־יהודיים בעירק.
  - ערעור מעמדם של היהודים בעקבות "חוק הוויתור על הנתונים" שהציג אותם כזרים.
  - רצונה של ממשלת עירק לפנות באופן מיידי את היהודים חסרי האזרחות.
- ראה פירוט: צור, העלייה מארצות האסלאם, עמ' 71; סעדון, בגלוי ובסתר, עמ' 64-66, 70, 76-77.
- הסבר להגדרתה של עלייה זו "עליית הצלה"**
- עירק נטלה תפקיד פעיל במלחמה נגד מדינת ישראל הצעירה ועם פרוץ הקרבות שררה שם חשדנות קשה כלפי היהודים, נערכו משפטי ראווה והושמעו איומים. כמו כן, החמרת הבעיות הכלכליות בעירק הגבירה את התסיסה נגד היהודים, ואת ההתקפות עליהם מצד הציבור הרחב. היהודים נרשמו לעלייה ומצאו עצמם במהרה ללא אזרחות (כתוצאה מ"חוק הוויתור על הנתונים"), ללא תעסוקה ותחת איום מושלכים אל מחוץ לגבולות עירק.
- ראה פירוט: סעדון, בגלוי ובסתר, עמ' 70, 75-77; צור, העלייה מארצות האסלאם, עמ' 72.

פרק שני**הנבחן צריך לענות על אחת מהשאלות 3-4.****3. הגורמים לפרעות 1945 בלוב**

- משבר כלכלי: בעקבות הכיבוש הבריטי החלה פריחה כלכלית, אך היא נעצרה ב־1945. המצב הכלכלי הקשה יצר תסכול והיהודים נעשו ל"שעיר לעזאזל", נגדו אפשר לכוון את המרידות והטינה המצטברת של ההמונים.
  - לאומנות ערבית: החלה פריחה של לאומנות ערבית שעודדה את התודעה הלאומית ואת שנאת זרים.
  - האצה בפעילות הציונית עוררה מורת רוח ורגשות אנטי־יהודיים, בעיקר לנוכח התפתחות המשבר היהודי־ערבי בארץ־ישראל.
  - התנהגות המנהל הבריטי, שנקט ביחס מפלה ליהודים. עמדתם הפסיבית והימנעותם מענישת ערבים שפגעו ביהודים עודדה פגיעה חוזרת ביהודים.
  - שמועות שהגיעו מארץ־ישראל, מסוריה, מלבנון וממצרים על מעשי אכזריות שנקטו יהודים כלפי מוסלמים וכלפי המקומות הקדושים עודדו את הפורעים.
- ראה פירוט: סעדון, במחתרת, עמ' 63.

השפעות פרעות אלה על הקהילה היהודית

- יהודים רבים נותרו ללא קורת גג ובלי פרנסה.
  - הלך רוח של פחד ותסכול.
  - יהודים נמלטו מהכפרים ועיירות השדה ועברו לעיר הגדולה טריפולי, שנדרשה לסייע לפליטים.
  - הפרעות פגעו תהום עמוקה בין היהודים לערבים. היהודים לא ראו עוד את עצמם חלק מהחברה הלוברית.
  - אכזבה קשה מהשלטון הבריטי שנתפסו כמניעי הפרעות.
  - הקמת ארגון הגנה יהודי.
  - עלייה לארץ־ישראל.
- ראה פירוט: סעדון, במחתרת, עמ' 63-68.

4. דרכי הארגון של ההעפלה הישירה מצפון אפריקה בשנת 1947

- ארגון קורס לפעילים על ידי נציגי המוסדות הציוניים והמוסד לעלייה ב' (אלג'יר).
  - גיוס מעפילים: יצירת קשר באמצעות בית הכנסת, שיחות חשאיות עם המעוניינים, קביעת נוהלי קשר וארגון (אלג'יר).
  - הקמת מחנה זמני לקליטת המעפילים והעסקתם עד ליציאת האנייה (מרוקו).
  - המוסד לעלייה ב' שלח אניות להבאת המעפילים: "יהודה הלוי", "שיבת ציון", "הפורצים" (מרוקו).
- ראה פירוט: סעדון, במחתרת, עמ' 124-136.

נושא 2 — מעיל תשבץ: מפגש תרבויות בין יהדות לאסלאם בימי הביניים

פרק ראשון

הנבחן צריך לענות על אחת מהשאלות 5-6.

5. כיבוש האסלאם במאה ה-7-8

א. מניעים לכיבושי האסלאם במאה ה-7-8

- כלכלי: הרצון לזכות בשלל רב בשטחי הכיבוש.
  - כלכלי: המשבר במערכת המסחר בחצי האי-ערב בעקבות המלחמות הגדולות חייב חיפוש אחרי מקורות הכנסה חדשים.
  - פוליטי-חברתי: ההצלחה הצבאית גיבשה את המדינה החדשה שיצר מוחמד. המאמץ המלחמתי גרם לליכוד פנימי ומנע פירוד ומאבקים פנימיים.
  - פוליטי-חברתי: מוחמד הבחין בהיחלשות שתי האימפריות הגדולות (האימפריה הסאסנית, ביזנטיון) בגלל מלחמות ביניהן, וזיהה סיכוי לניצחון.
  - דתי: לפי האסלאם, העולם שייך לאללה והוא מסר את השלטון למוחמד ולמאמיניו. מי שלא מוכן להודות בכך ראוי לעונש, וזו מלחמת מצווה — ג'יהאד.
- ראה פירוט: פרנקל, מעיל תשבץ, עמ' 24.

תוצאות כיבושי האסלאם

- כיבוש האימפריה הסאסנית.
  - ביזנטיון איבדה את רוב שטחה, כולל מצרים, סוריה וארץ-ישראל.
  - כיבוש ספרד.
  - כיבוש צפון אפריקה.
  - כיבוש מזרח אסיה עד גבולות הודו.
  - הגבול בין מזרח ומערב שחצה את העולם מאות שנים נעלם ונוצרה מסגרת לשונית ותרבותית חדשה.
  - יצירת מסגרת כלכלית-חברתית אחידה.
  - נוצרה מערכת לשונית ותרבותית חדשה.
- ראה פירוט: פרנקל, מעיל תשבץ, עמ' 25.

ב. השפעה של כיבושי האסלאם על היחסים בין המרכזים היהודים בארץ-ישראל ובבבל

- כיבושי האיסלאם שינו את האיזון בין המרכזים. לראשונה, שני המרכזים — הבבלי והארצישראלי — נמצאו תחת שלטון אחד ותחת אחדות כלכלית, תרבותית ולשונית. הדבר גרר מאבקי כוחות כלכליים והלכתיים בין המרכזים.
- ביטוי להשפעה זו
- אגרת רב יהודאי גאון שבה דרש מבני ארץ-ישראל לעזוב את המנהג הארץ-ישראלי שבעיניו היה מנהג שמד ודרישה לעבור למנהג הבבלי ה"נכון".
  - חיבור שנכתב בבבל בראשית המאה התשיעית על ידי אחד מתלמידי תלמידיו של רב יהודאי גאון. החיבור מונה את ההבדלים בין המסורת ההלכתית הבבלית לבין המסורת הארץ-ישראלית ואת הטענה לרציפות המסורת הבבלית, בניסיון לשכנע לקבל את המנהג הבבלי.
  - ניטש מאבק על השפעה הלכתית ועל תרומות מקהילות התפוצה — צפון אפריקה וספרד (המחלוקת סביב קהילות "בבליות" בארץ ישראל).
  - מחלוקת הלוח — הזכות ההיסטורית קבעה שארץ-ישראל מכריזה על סדרי הלוח בטקס חגיגי על הר הזיתים. בשנת 921 נוצר פער בחישוב הלוח בין בבל לארץ-ישראל ובבל נאבקה למען ההכרה בלוח שלה כלוח הנכון.
- ראה פירוט: פרנקל, מעיל תשבץ, עמ' 38-40.

6. היבדלות ופתיחות במערכת המשפט**א. התחומים שבהם הייתה ליהודים אוטונומיה משפטית**

- תחומים פנימיים מובהקים של החיים היהודיים: נישואין, גירושין וענייני ירושה.
- חוזים ונזיקין.
- קניין ומכר.
- שטרות והלוואות.
- עונשין וסדרי דין.
- הוצאה לפועל ומיסים.
- סמכות להטיל עונשים וקנסות.

מדוע היו יהודים שבחרו לפנות דווקא אל בתי משפט מוסלמיים

- לעיתים פנו מנהיגי הקהילות לרשויות השלטון המוסלמיות כדי שיסייעו להם לאכוף פעולות שונות.
  - סוחרים יהודים פנו לבתי דין מוסלמים כדי לקבל אישור לחוזים שנכרתו ביניהם.
  - לעיתים פנו יהודים לבתי דין מוסלמים כאמצעי לחץ על בית הדין היהודי.
  - בבית דין מוסלמי היה קל יותר לשחד את השופט והיו כאלו שביקשו לנצל אפשרות זאת.
  - בתי המשפט המוסלמיים פעלו לעתים מהר יותר.
- ראה פירוט: פרנקל, מעיל תשבץ, עמ' 112-117.

ב. קווי דמיון בין המבנה של מערכת המשפט המוסלמית ובין המבנה של מערכת המשפט היהודית

- התבססות שתי המערכות על מערכת הלכתית: ההלכה והשריעה.
- בשתי המערכות יש תורה שבכתב ותורה שבעל פה שהועלתה עם הזמן על הכתב וקיבלה מעמד של קדושה.
- בשתי המערכות ניכרת סובלנות לדעות ואסכולות שונות.
- בשתי המערכות קיימת תופעה של "חתימה" ממנה אין יותר מקום לפסיקה עצמאית ודיון ויש להתבסס על פסיקות קודמים.

הגורמים לדמיון

- שתיהן מערכות משפט דתיות במהותן המאמינות שמקורו של המשפט אלוהי ולא אנושי, נצחי ואינו ניתן לשינוי אך נתון לפרשנות.
  - מערכת המשפט מספקת למאמינים הוראות איך להתנהג ולנהל את החיים בכל תחום על פי הוראות "עשה" ו"אל תעשה".
- ראה פירוט: פרנקל, מעיל תשבץ, עמ' 112.

פרק שני**הנבחן צריך לענות על אחת מהשאלות 7-8.****7. הסבר הסתירה במציאות חיים של היהודים בארצות האסלאם בימי הביניים**

היהודים היו האוכלוסיה הקדומה והוותיקה במקומות מגוריהם והרגישו שייכות לעריהם, אך כמיהתם היא לירושלים. נוצר מתח בין "מרחב" ומקום". כפי שמבטא השיר: תחושות השייכות של המשורר והרגש שלו נתונים לעירו שבמערב, אך כמיהתו העתיקה היא לירושלים.

דרך ההתמודדות של היהודים עם הסתירה

פיתוח שתי מערכות מקבילות של התייחסות למרחב: התייחסות למרחב הפיזי והגשמי שבו חיו ופעלו והתייחסות למרחב המטפיזי, הרוחני והאידיאלי. תחושת שייכות ורגש לעיר המגורים ולירושלים בעת ובעונה אחת.

ראה פירוט: פרנקל, מעיל תשבץ, עמ' 77-79.

8. ייחודה של מלאכת העיטור היהודית לספר התנ"ך לעומת אמנות העיטור של המוסלמים לספר הקוראן
- מיקרוגרפיה — אמנות העיטור בכתב זעיר של ספרי תנ"ך.
  - קישוט הדפים האחרונים של ספרי תנ"ך בתמונות של בית המקדש.
  - התנ"ך מתואר כבית המקדש — עיטור במוטיבים אדריכליים של מבנה בית המקדש ושל כליו: טורי הכתב הם עמודי המבנה, השערים הם פרקי הספר, המפתחות הם האינדקס והגג הוא המובן של הפסוקים.
- הגורמים לייחוד
- השימוש במיקרוגרפיה צמח מתוך הצרכים המיוחדים של רושם המסורה והנקדן העברי שנימק את אופן הניקוד שלו (המסורה) בשולי הדף בכתב זעיר.
  - זיהוי ספר התנ"ך עם בית המקדש בפרשנות המקרא בימי הביניים נובעת מתוך מרכזיותם של התנ"ך ובית המקדש בהגות המשיחית שהתפתחה עם חורבן הבית שראתה בלימוד התנ"ך פתח לגאולה.
- ראה פירוט: פרנקל, מעיל תשבץ, עמ' 210-213.

נושא 3 — קהילת יהודי קרקוב בתקופת השואה

פרק ראשון

הנבחן צריך לענות על אחת מהשאלות 9-10.

9. הגטו בקרקוב בשלב הראשון (1941)

א. המטרות של הגרמנים בהקמת גטאות ליהודים

- הגטו היווה מסגרת שבה ביקשו הגרמנים להפעיל שורת אמצעים לשם מימוש מדיניות:
- בידודם של היהודים והפרדה מוחלטת בינם לבין האוכלוסייה הפולנית.
  - הפעלת טרור שיטתי כחלק בלתי נפרד מחיי היום-יום בגטו כדי להשפיל את יושביו ולהמחיש להם את חוסר האונים שלהם.
  - הגדלת ממדי התמותה באמצעות הרעבה, צמצום שטח המחיה ויצירת תנאי תברואה ירודים.
  - עידוד הפירוד הפנימי באמצעות מתן סמכויות שלטון מוחלט ליוזנראט ולמשטרה היהודית.
  - הגברת הדמורליזציה, בייחוד בקרב הנוער, באמצעות איסור פעילויות חינוך ותרבות, לרבות חיי דת.
  - ניצול כלכלי הן באמצעות שוד ישיר והן באמצעות עבודת כפייה ללא תשלום.
  - הפצת תעמולת כזב באמצעות מלשינים למיניהם כדי להטעות את יהודי הגטו ולהסתיר את כוונותיהם האמתיות של השלטונות.
  - אמצעי הרתעה אל מול האוכלוסייה הפולנית — הוא המחיש מה עלול לקרות להם אם יתנגדו לנאצים.
- השיקולים לקביעת מיקומו של גטו קרקוב
- הגטו נקבע בפאתי העיר, כדי לא לפגוע בחזות העיר ולמנוע מראות של אנשים מתים ברעב ברחובות הגטו.
  - הרצון למנוע מעבר של מגפות המוניות מהגטו אל תחומי העיר.
- ראה פירוט: קראי, פנים רבות לגבורה, עמ' 36-40.

ב. כיצד התמודדו היהודים בגטו עם קשיי הקיום בגטו קרקוב בשנה הראשונה לקיומו

- רעב: הגרמנים נקטו מדיניות של הרעבה שיטתית של תושבי הגטו. התושבים התמודדו עם מדיניות זו באמצעות:
- פעילות גופים כדוגמת היוזנראט ו"מוסד העזרה העצמית" אשר גייסו תרומות וחילקו צדקה.
  - הברחות של מצרכי מזון לגטו על ידי יחידים וקבוצות.
  - הוקמו מטבחים ציבוריים לנזקקים.
  - תשלום שוחד כדי שהרשויות יתעלמו מהברחת מזון לגטו.
- עבודה: כדי לזכות באישור שהייה בגטו ובתלושי מזון, היה על היהודים לעבוד. מקומות העבודה היו שונים מאוד בתנאיהם. היכולת להשיג עבודה טובה — ללא מאמץ פיזי מפרך, ללא אלימות מצד המשגיחים, וכזו המספקת מנות מזון מוגדלות — הייתה מרכיב חשוב ביכולת לשרוד. לכן, תושבי הגטו ניסו להשיג עבודה יצרנית, גם סטודנטים ופקידים.
- קשיים נפשיים: התמודדו אתם בעזרת סעד רוחני, חיי חברה, חיי דת (תפילות, לימוד תורה, קיום מצוות) וחיי תרבות — למשל מפגשים בבית המרקחת ששימש כמועדון, או אף בילוי בבתי קפה וקנצרטנים. בני נוער קיימו חוגים וארגוני מסיבות.
- ראה פירוט: קראי, פנים רבות לגבורה, עמ' 45-56.

10. המאבק המחתרתי וחיסול הגטוא. שיקולים שהובילו להחלטה של תנועות הנוער להילחם בנאצים

- שאיפה לצדק ונקמה.
  - הצלת כבוד העם היהודי בפני "משפט ההיסטוריה".
  - הרצון להתנער ממה שנתפש כמנטליות גלותית פסיבית ולהגיב תגובה טבעית ובריאה.
  - הרמת נס המרד באירופה של כל האוכלוסיות הכבושות על ידי מעשה סמלי של מרד.
- השיקולים בגינם בחרו אחרים לא להצטרף ללחימה
- פחד, יצר קיום והישרדות.
  - חוסר הזדהות עם הערכים של תנועות הנוער שארגנו את המאבק.
  - משמעותם של מרד ובריחה היה נטישת ההורים והמשפחה. הגורם המשפיע ביותר על ההחלטה לא להצטרף היה חוסר המוכנות של רבים מבני הנוער לכך.
  - התנגדות של ההורים. בני נוער לא רצו לברוח ללא הסכמת הוריהם.
- ראה פירוט: קראי, פנים רבות לגבורה, עמ' 73-74, 81-82.

ב. חילוקי הדעות הטקטיים והאידיאולוגיים בין ה"איסקרא" ל"החלוץ הלוחם"

- מבחינה אידיאולוגית: החלוץ הלוחם ראה במאבקו שליחות היסטורית ואילו לחברי "איסקרא" היה זה בעיקר מלחמת נקם.
- מבחינה טקטית: החלוץ הלוחם רצה לפעול באופן עצמאי ביער לצידם של הפרטיזנים הפולנים השמאלנים. מחתרת האיסקרא, לעומת זאת, ראתה בפה־אר הקומוניסטים את בעלי בריתם היחידים והיו מוכנים להילחם אך ורק במסגרתם.
- ה"חלוץ הלוחם" ראו את היער כזירת הפעולה שלהם וחברי ה"איסקרא" רצו לפעול בעיר קרקוב עצמה ובסביבותיה בלבד.

הגורמים שאפשרו שיתוף פעולה של שתי המחותרות במבצע ציגנריה

- אקציית אוקטובר 1942 חיזקה את הרצון לנקמה בקרב שתי המחותרות וכדי להרחיב את הפעילות היה צורך באיחוד.
- פעולות התנקשות וחבלה שונות לא סיפקו את הלוחמים משני הארגונים. הם שאפו לבצע פעולה רבת היקף שהאפקט שלה הן על השלטונות הן על האוכלוסייה הפולנית יהיה משמעותי.
- שילוב אינטרסים: מחתרת האיסקרא חשה מבודדת ומוגבלת על ידי הפה־אר, ואילו החלוץ הלוחם היה זקוק לנשק ומודיעין שניתן היה להגיע אליו בעזרת פעילי המחותרת מטעם הפה־אר.

ראה פירוט: קראי, פנים רבות לגבורה, עמ' 75-76, 88-89; פלד, קרקוב היהודית, עמ' 200, 209-210.

פרק שנייש לענות על אחת מהשאלות 11-12.

11. הדילמות של ההורים בגטו קרקוב בנוגע להצלת ילדיהם בתקופה שמהאקציה באוקטובר 1942 עד חיסול הגטו באוגוסט 1943

- הדילמה על דרכי ההצלה: ההורים התלבטו באיזו דרך להציל, מכיוון שכל דרך היתה כרוכה בסיכונים ובאי ודאות.
- המחיר של ההצלה היה כרוך בנטישת הילד ובהפרדות מהמשפחה. הורים רבים התלבטו האם ההצלה (הלא ודאית) שווה את המחיר הוודאי.

הדרכים שנקטו ההורים להצלת ילדיהם

- השלכת הילדים מעבר לחומות הגטו או הנחתם באחד מפתחי הבתים מחוץ לגטו.
- פניה למכרים פולנים בבקשה שיאמצו את ילדיהם תחת זהות בדויה.
- מסירת הילדים למנזר.

ראה פירוט: קראי, פנים רבות לגבורה, עמ' 97-100.

12. התפקידים שהוטלו על היודנראט בקרקוב

- מילוי פקודות השלטונות והעברתן ליהודים.
- ייצוג היהודים כלפי השלטונות.
- ניהול חיי היום-יום בגטו.

הקשיים של היודנראט בהתמודדות עם תפקידים אלה

- קושי לתמרן בין השלטונות ובין צורכי הקהילה: כיצד למלא את פקודות השלטון ולספק את תאוות הבצע שלהם ועם זה לדאוג לצרכים הבסיסיים של האוכלוסייה.
- קושי למצוא מקורות מימון (סיוע לפליטים שהגיעו לקרקוב, פעילות הגופים השונים שהקים בתחומי התברואה, הרווחה וכו').
- קושי למצוא מענה לתנאים הנוראים ששררו בגטו כתוצאה ממדיניות ההרעבה, הצפיפות ועוד.
- חשדנות וטינה של תושבי הגטו כלפיהם, דבר ששירת את מטרות הגרמנים שנקטו בשיטת "הפרד ומשול".
- קושי כתוצאה מפעולות המשטרה שהפכה לגוף עצמאי ולא צייתה למרותו. המשטרה נהנתה מתנאים טובים ושלטון "בלתי מוגבל" ורבים מאנשיה התעשרו משוחד.
- קושי בביצוע פקודות שיובילו בוודאות למוות (כמו ארגון הגירוישים מהגטו).

ראה פירוט: קראי, פנים רבות לגבורה, עמ' 19-20, 31, 34, 41-43, 47, 66.

נושא 4 — מלחמת העצמאות**פרק ראשון**

הנבחן צריך לענות על אחת מהשאלות 13-14.

13. ההכרזה על הקמת מדינת ישראל

- א.** טיעונים של בן-גוריון בעד ההכרזה על הקמת המדינה, מיד עם עזיבת הבריטים את ארץ-ישראל, על פי הקטע
- מדינות ערב יוכלו לארגן ולחזק את צבאותיהם מאחר והן מדינות עצמאיות ואף מדינה לא תתערב בענייניהן הפנימיים.
  - היהודים יהיו מוגבלים בהסדר שביתת הנשק ולא יוכלו לפעול בצורה חופשית, אי אפשר יהיה להכניס עולים, אי אפשר יהיה להכניס נשק ואולי גם יוטל פיקוח על ייצור הנשק העצמי, וכן יהיו כבולים מדינית.
- טיעונים נוספים התומכים בעמדתו של בן-גוריון
- ניצול הזדמנות היסטורית בה שתי המעצמות (ארצות-הברית וברית-המועצות) תומכות ברעיון המדינה היהודית.
  - קיימת סכנה שכוח העמידה של היישוב היהודי המצפה להכרזה יישחק ואילו הכרזה על העצמאות תחזק את המורל והמוטיבציה שהיו במגמת עליה לאור הישגי תכנית ד. הסכמה לשביתת נשק תגרום לעצירת תנופת הניצחון מול ערביי ארץ-ישראל ותאפשר להם להתארגן ולקבל סיוע חיצוני ויחזק את עמידתם.
  - הקמת מדינה יהודית תעורר התלהבות בקרב יהודי העולם ותהיה התגייסות לתמיכה מדינית-פוליטית, לתמיכה כספית ולעלייה.
  - הכרזת עצמאות תאפשר הקמת ממשלה ומוסדות שלטון וצבא שיוכלו לפעול בצורה גלויה ורשמית, ויוכלו לפעול להגברת קצב המתגייסים באמצעות גיוס חובה.
- ב.** הדרכים בהן פעל בן-גוריון לשכנע את חברי מנהלת העם לקבל את נימוקיו ולתמוך בעמדתו
- בן גוריון הפעיל לחץ אישי כבד ביותר.
  - בן גוריון הקצה מקום נרחב לתיאור הנצחונות שנחל הצבא בחודש האחרון ודיווח בצורה מובלטת על תגבור הציוד של הצבא.
  - בן-גוריון הביא לישיבה את ישראל גלילי ויגאל אלון שהציגו הערכה חיובית לניצחון יהודי. שיחות אישיות עם המתלבטים, בהן קל יותר לשכנע.
  - בן גוריון האדיר את אלה התומכים בהכרזה ואיים שהמתנגדים ישאו באשמה.
- ראה פירוט: צחור, החזון והחשבון, עמ' 190-194.

14. המלחמה בין צה"ל ובין צבאות מדינות ערב

- א.** הקשיים של מדינת ישראל בחודש הראשון, לאחר פלישת צבאות ערב
- מותקפה חזקה מצד מדינות ערב שגרמה לתשישות ואבדות רבות בנפש.
  - תוכנית ברנדוט לשינוי פני הארץ: הגליל ליהודים, והנגב לערבים.
  - ניתוק אזורים ברחבי הארץ, כמו הנגב וירושלים.
  - "צבא ההצלה" של קאוקג'י עדיין פעל בארץ כאשר לרשותו עמד נשק רב.
- ראה פירוט: פעיל, עצמאות, עמ' 58-65.
- הסיבה להסכמת מדינות ערב להפוגה בקרבות
- צבאות ערב לא היו ערוכים למלחמה שתמשך מעבר לשבועות ספורים. במהלך הקרבות הלך והידלדל מלאי הנשק והתחמושת של הערבים. עצירת ההתקדמות הערבית וקריסת תכנית הפלישה לימדה את מנהיגי ערב כי המדינה היהודית לא תוכרע בקלות וכי רצוי להם בשלב זה לעצור את הלחימה ולהיערך לסיבוב הקרבות הבא.
- ראה פירוט: פעיל, עצמאות, עמ' 65; גלבר, קוממיות ונכבה, עמ' 209-219.
- ב.** התוכנית שהציע ברנדוט בזמן ההפוגה הראשונה
- הנגב ילקח ממדינת ישראל ותמורתו תקבל את הגליל, את העמקים הצפוניים ואת מישור החוף.
  - על כל חלקי ארץ ישראל ההרריים האחרים (כולל הנגב) יחול שלטון המדינה הערבית שתסופח לעבר הירדן, בשלטון עבדאללה.
  - ירושלים כולה בריבונות ערבית, וליהודים שחיים בה תוענק אוטונומיה.
  - קיום פרלמנט משותף ערבי-ישראלי שיקבע את מדיניות ההגירה או כל מדינה.

פעולות מדינת ישראל למניעת מימוש התוכנית

- מבצע דני להרחבת פרוזדור ירושלים (כולל כיבוש לוד ורמלה), על מנת למנוע את ניתוקה של ירושלים מהמדינה.
  - ניסיון לפרוץ את המצור על הנגב והגנה על יישובי הנגב.
- ראה פירוט: פעיל, עצמאות, עמ' 65-66, 68-74; גלבר, קוממיות ונכבה, עמ' 221-224.

פרק שני**הנבחן צריך לענות על אחת מהשאלות 15-16.****15. מטרות תכנית ד'**

- השתלטות על כל השטח שהוקצה למדינה היהודית על פי תכנית החלוקה, ויצירת רצף טריטוריאלי בין היישובים היהודיים השונים (לשם כך היה צורך לכבוש כפרים, שכונות וערים ערביות).
- תפיסת נקודות מפתח לאורך הדרכים (תחנות משטרה, תחנות רכבת ומשלטים חשובים).
- שינוי התפיסה האסטרטגית מהגנה להתקפה.

השינוי שבטיאה התוכנית בהיערכות הצבאית של היישוב היהודי

- מעבר ממגננה והגנה לתוכנית אופרטיבית (ביצועית) בעלת שלבי לחימה ומטרות ברורות.
- הקמת מטה כללי המרכז, מנחה וקובע סדרי עדיפויות ומפעיל את הכוחות — יחידות ברמת החטיבה הנמצאות בפריסה מרחבית, ומסוגלות לעבור בין הגזרות השונות לטובת מבצעים גדולים.
- פעולות יזומות לתקיפה ולכיבוש שטחים המוחזקים על ידי ערבים, השתלטות על הערים המעורבות, השתלטות על כפרים ערביים הפוגעים ברצף הטריטוריאלי, פתיחת דרכים ותפיסת משלטים לאחזקת הדרכים.

ראה פירוט: פעיל, עצמאות, עמ' 37-48; גלבר, קוממיות ונכבה, עמ' 127-130, 152-153.

16. השיקולים של בן-גוריון להכריז כי ירושלים היא בירת ישראל

- חשש כי ההחלטה המחודשת של עצרת האו"ם מ-9 בדצמבר 1949 על בינאום ירושלים מהווה איום קיומי של ישראל; כיוון שהיא תבטל את כל הישגיה של ישראל במלחמת העצמאות ותהווה תקדים לתביעות נוספות של האו"ם, כמו נסיגה מכל השטחים שאינם כלולים בתכנית החלוקה או פתרון הומניטרי של בעיית הפליטים על חשבון ישראל.
- חשש שהיעדר החלטה חיובית בעניין יגרום לקרע ולפילוג בעם בשעה רגישה בייחוד לאחר פרשת אלטלנה, פרשת ברנדוט ופירוק הפלמ"ח.
- מדיניותה העמומה של ארצות-הברית בעניין ירושלים והעדפה להכריע באופן חד משמעי ומייד, כל זמן שארצות-הברית אינה נחרצת בתמיכתה בהחלטה על בינאום ירושלים.

ראה פירוט: גולני, ציון בציונות, עמ' 135-136.

נושא 5: אל מול עולם חדש: לבטים ומגמות בעידן האמנציפציה

פרק ראשון

הנבחן צריך לענות על אחת מהשאלות 17-18.

17. א. הרפורמה, האורתודוקסיה והנאו-אורתודוקסיה

הסבר כיצד כל אחד מדיקנאות מנהיגים אלה משקף את עמדת הזרם שבראשו עמד כלפי המסורת היהודית וכלפי המדינה:

— החת"ם סופר —

תיאור דיוקן: חבישת כיסוי ראש כפול, הימנעות מגזירת פאות. שמירה הדוקה על הלבוש המבדיל מהסביבה. הסבר: אנשי האורתודוקסיה ראו עצמם כהמשך ישיר למסורת היהודית ולחברה המסורתית תוך בידול מכוון מהסביבה ומן המודרנה.

— הרש"ר הירש —

תיאור דיוקן: שמירה על כללי ההלכה (למשל זקן), אך נכונות לשינוי הלבוש ולקרבו ללבוש הסביבה על מנת שלא להיבדל ממנה. הסבר: אנשי הנאו-אורתודוקסיה התייחסו בחיוב לסביבה, היה להם עניין בשילוב בין חיי התורה והמצוות לבין המודרנה.

— אברהם גייגר —

תיאור דיוקן: מגולח, אימוץ של סממנים חיצוניים ואסתטיים של הסביבה, לבוש מכובד בהתאם לנורמות המקובלות בחברה הנוצרית. הסבר: אנשי הרפורמה היו מעוניינים להשתלב בסביבתם ולקיים שינויים כדי להתאים את הדת היהודית לרוח הזמן.

ראה פירוט: אל מול עולם חדש, עמ' 16, 68-71, 79-81, 86-94.

ב. תגובת האורתודוקסיה על הרפורמה

המנעות מכל שינוי (במבנה בית הכנסת, בשפת התפילה, בלבוש וכד') במסורת, כתגובה לרפורמה, קבלה, בהשתלבות בסביבה ובשינויים ותיקונים במסורת, גם כאשר אין בהם בעיה הלכתית. "חדש אסור מן התורה".

תגובת הנאו-אורתודוקסיה על הרפורמה והאורתודוקסיה

— פיתוח תפיסת עולם שאפשרה התמודדות עם סתירות פנימיות שהתפתחו בתוך האורתודוקסיה ועם האיום שנוצר מהתחזקות תנועת הרפורמה.

— נאמנות למסורת היהודית, אך התייחסות חיובית להשתלבות בסביבה.

— יצירת סינתזה בין המסורת היהודית לבין האפשרויות החדשות שזימנה המודרנה (לדוגמא: שילוב בין חיי תורה והמצוות לבין רכישת השכלה כללית והשתלבות במדינה, מיזוג בין ערכים יהודיים לאוניברסליים) ובין שני הזרמים שקדמו לו — הרפורמה והאורתודוקסיה.

ראה פירוט: אל מול עולם חדש, עמ' 79-100 ובעיקר 79-81, 88-90, 98-100.

18. "למדו לשונכם צחות" – היחס של משכילי ברלין ללשונות**א. המניע של משה מנדלסון לתרגם את התורה לגרמנית**

- צורך בתיקון לשפה המובנת לקהל והם רגילים אליה.
  - בעייתיות בתרגומים הקיימים: התרגומים הנוצריים מכילים פרשנויות נוצריות. התרגום לידידיש עילג.
  - על פי עדותו של מנדלסון, תחילתו של מפעל התרגום בתרגום לגרמנית שעשה עבור בניו.
  - כמה מידידי שכתבו את מנדלסון לפרסם את התרגום לכלל לומדי התורה.
  - רצון לקרב את בני דורו לפרשנות המסורתית, ללמדם עברית.
- כיצד התיישב המשקל שנתן מנדלסון לשפה הגרמנית עם החשיבות שייחס ללימוד השפה העברית ולהפצתה
מנדלסון לא שאף להפוך את העברית לשפת דיבור והעדיף לשם כך את הגרמנית. הוא שאף לתחיית הלשון העברית לצורך הרחבת היצירה הספרותית העברית מספרות תורנית ל'ספרות יפה'. הוא ראה בעברית לשון לאומית שיש לטפח כמו כל שאר העמים שמטפחים לשונותיהם, אך דרך בניו שלא ידעו עברית הבין את הצורך בתיווך – תרגום התורה לגרמנית.

ראה פירוט: אל מול עולם חדש, עמ' 44-47.

ב. ההבדל בין העמדות של ר' יחזקאל לנדא ור' שמואל לנדא בנוגע ל"נתיבות שלום"

- הרב יחזקאל לנדא – התנגדות וחשש: הרב יחזקאל לנדא טען שלימוד התורה בתרגום של מנדלסון יאלץ את הלומדים להשקיע בלימוד הגרמנית על בוריה, ויסיט את תשומת הלב מהתורה ומהעברית שיהפכו לאמצעי ללימוד גרמנית. ר' שמואל לנדא – קבלה מתוך הבנה: חובה על כל אדם ללמד את בנו גרמנית, אך ראוי שידע קודם לשון הקודש ויעריך את התורה הקדושה. לכן יש ללמד את התורה פסוק פסוק – בלשון הקודש ולתרגם לגרמנית. כך האדם גם לומד את העברית והתורה, וגם לומד גרמנית.

ראה פירוט: אל מול עולם חדש, עמ' 48.

פרק שני**הנבחרן צריך לענות על אחת מהשאלות 19-20.****19. הביטויים של המהפכה התודעתית של התנועה הלאומית**

- יהודים לאומיים היו חופשיים לבטא סולידריות עם יהודים בארצות אחרות בלא שיואשמו בחוסר נאמנות.
  - פטור מהעול של המאמץ המתמיד להוכיח לסביבה את נאמנותם כלפיה ואת הזדהותם איתה.
  - השתחררות מהחוויה המבזה והמכאיבה של הדחיה על ידי אותה חברה שבה היהודים כה התאמצו להשתלב.
  - שחרור מהתלות הנפשית בסביבה: הכבוד היהודי לא היה מותנה עוד ביחסה של החברה הסובבת.
- השפעת המהפכה התודעתית על היחס לשאלת ההשתלבות של היהודים בחברה הסובבת
בעבר שאלת ההשתלבות הייתה שאלה דתית או תרבותית: עד כמה מסגלים היהודים את התרבות הסובבת ועד כמה הם משמרים אותה? לאחר הופעתה של התנועה הלאומית היהודית הפכה שאלת ההשתלבות לשאלת זהות לאומית: האם היהודי רואה עצמו כבן לעם היהודי ומזדהה אתו או שהוא רואה עצמו כגרמני בן דת משה? זאת במנותק מהשאלה האם היהודי דובר גרמנית או יידיש, מקיים מצוות או לא.
- ראה פירוט: אל מול עולם חדש, עמ' 241-242.

20. האופן שבו משקפים ההבדלים החיצוניים בין יהודי החצר את השוני בארץ חייהם ובמידת מעורבותם בחברה הסובבת אותם

השקפת העולם של חלק מיהודי החצר הייתה שכדי לטפס בסולם הכלכלי והחברתי עליהם להידמות מבחינה חיצונית לנוצרים, כדי להפיל את המחיצות ביניהם. יהודי חצר אלה היו לבושים על פי צו האופנה, חבשו פאות נוצריות ולעתים אף גילחו את פאות הראש ו/או את הזקן, מתוך רצון להיראות מכובדים ולהסיר מכשולים מדרכם. לדוגמה היהודי זיס – זיסקינד אופנהיימר.

לעומתם סברו אחרים שיש להיבדל בלבוש מן הנוצרים ועל ידי כך לשמור על ייחודיותם ועל המסורת היהודית. לכן אלה הקפידו על לבוש ומתוך כך על אורח חיים יותר מסורתי ופחות מעורב בחברה הנוצרית: בגדים מסורתיים – כהים, כיסוי ראש, פאות וזקן. לדוגמה שמשון ורטהימר.

ראה פירוט: אל מול עולם חדש, עמ' 10-21.

נושא 6 — תולדות ארצות־הברית**פרק ראשון**

הנבחן צריך לענות על אחת מהשאלות 21-22.

21. **הקפיטליזם האמריקני מסוף המאה ה־19**

א. הכינוי "עידן מוזהב" ככינוי דר־ערכי

עידן מוזהב ולא זהב. הביטוי מייצג את שני פניה של התקופה. מצד אחד – התפתחות טכנולוגית, שפע ועוצמה וכן שלום פנימי לאחר המלחמה. מצד שני – הרחבת פערים, צבירת עוצמה על ידי בודדים ושחיתות שלטונית, הצדקת הקפיטליזם הדורסני על ידי בעלי הון כאידיאולוגיה.

דוגמאות לפן אחד – שפע:

- ייצור בקנה מידה גדול
- מניות – גיוס הון מהציבור
- התאגידים
- מעמד בעלי ההון
- השקפות קפיטליסטיות
- השקפות עולם דרוויניסטיות
- מיכון בחקלאות הביא לגידול בתוצרת החקלאית

ראה פירוט: פלורסהיים, תולדות ארצות־הברית, עמ' 112-115

דוגמאות לפן שני – התרוששות:

- תנאי העבודה הקשים של הפועלים ושכרם הנמוך
- קשיי ההתאגדות
- קשרי הון שלטון
- מצב החקלאים – מחיר התוצרת החקלאית ירד בעקבות השפע, תלות בגחמות השוק, כלכלה עסקית שלא היו מורגלים בה, קושי להשיג אשראי.
- כישלון המחאה האגררית

ראה פירוט: פלורסהיים, תולדות ארצות־הברית, עמ' 112-111, 122-127

ב. **הרפורמה הפרוגרסיבית של תאודור רוזוולט**

- פיקוח על חברות
- פירוק תאגיד הרכבת
- מהפכה חוקתית בויסקונסין
- מס הכנסה פרוגרסיבי
- הפחתה במכסים
- חוק חינוך חובה
- איסור העסקת ילדים
- אשראי נוח לחקלאים
- מינוי שופט פרוגרסיבי לעליון
- חוק היובש
- זכות בחירה לנשים

כיצד סייעה הרפורמה לתיקון העוולות שנוצרו ב"עידן המוזהב"

- בעידן המוזהב נוצרו פערים כלכליים גדולים – בעזרת הפיקוח על חברות ופירוק הטרסטים מצד אחד, והפחתת מכסים מצד אחר אפשר היה למתן את הפער.
- את הקושי הכלכלי של החקלאים פתרו בעזרת מתן אשראי נוח לחקלאים.
- המעורבות של המדינה במסחר לא אפשרה שימוש מפוקפק במשאבים.
- ילדים ממעמד סוצי־אקונומי נמוך זכו להשכלה ויכלו לשפר את מעמדם העתידי.

ראה פירוט: פלורסהיים, תולדות ארצות־הברית, עמ' 130-131.

22. הדמוקרטיה האמריקנית במבחן הזמן

א. גורם להבדל בין הצפון לדרום באמריקה בנוגע לעבדות על פי קטע המקור:

ההבדל העיקרי:

בצפון משקים קטנים שעובדו בידי בני המשפחה.

הצפון מתועש

אין צורך בעבדים

בדרום מטעים גדולים

צורך ברווחים

שימוש בעבדים לעיבוד השטחים העצומים.

נימוקים מוסריים שהועלו בצפון ביחס לעבדות

— עבודה צריכה להיות מבוססת על חופש ועל אפשרות להתקדם.

— בני האדם נבראו שווים ואין גזע אחד עליון על האחר.

נימוקים מוסריים שהועלו בדרום ביחס לעבדות

— בני הגזע השחור נולדו נחותים ואינם מסוגלים לנהל בעצמם ממשל עצמי. מה שטוב ומועיל ללבנים כמו חירות ומוסדות חופשיים, עלול להזיק לגזע השחור ו"להרעיל את אושרו".

— התנאים של העבדים טובים יותר משל פועלים עניים בצפון. דואגים להם גם בזקנתם ודואגים לילדיהם.

ראה פירוט: פלורסהיים, תולדות ארצות־הברית, עמ' 63-65.

ב. הסבר מדוע לא זכו השחורים לשוויון זכויות מלא בארצות־הברית על אף ביטול העבדות

מבחינה כלכלית:

— החלו בחיים עצמאיים ללא הכשרה.

— היו חסרי אדמה וחסרי רכוש.

— היו חסרי השכלה.

— נאלצו לעבוד אצל האדונים לשעבר שלעתים ניצלו אותם והפכו אותם לבעלי חוב קבוע.

מבחינה אזרחית:

— עם יציאת צבא הצפון מהדרום שבו החיים למסלולם והצפון איבד עניין בהתנהלות הפנימית של מדינות הדרום. בדרום יושמה העמדה השמרנית המאמינה בנחיתות הגזע השחור.

שתי דוגמאות המעידות על אפליית השחורים

— מדיניות ההפרדה: נאסר על השחורים להשתמש בשורה של שירותים ומתקנים ציבוריים שיועדו ללבנים בלבד, כגון בתי ספר, מכללות, כנסיות, קרונות רכבת ועוד.

— הגבלת זכות הבחירה לשחורים: הטלת מס קלפיות, קיום מבחני כשירות בידיעת קרוא וכתוב.

— שימוש באלימות: הוקם ארגון גזעני — KKK שהטיל אימתו. אלימות זו לא טופלה על ידי הממשלים בדרום.

ראה פירוט: פלורסהיים, תולדות ארצות־הברית, עמ' 80-83.

פרק שני**הנבחן צריך לענות על אחת מהשאלות 23-24.****23. עקרון הפרדת הרשויות**

חלוקת סמכויות השלטון במדינה לשלוש רשויות: מחוקקת, מבצעת ושופטת, כדי למנוע עריצות השלטון – ריכוז כל הכוח בידי סמכות אחת, שעלולה לאיים על זכויות הפרט והקבוצה.

שיטת האיזונים והבלמים

שלוש הרשויות מאזנות ומרסנות זו את זו. כמעט כל צעד שלטוני עבור דרך שלוש הרשויות. כך יש פיקוח עליו.

דוגמאות ליישום שיטת האיזונים והבלמים בחוקת ארצות־הברית

- הנשיא זקוק לאישור התקציב על ידי הקונגרס.
  - מינוי שגרירים, קונסולים, צירים ושופטים בבית המשפט העליון טעון אישור הקונגרס.
  - כריתת בריתות טעונה אישור הקונגרס.
  - הנשיא יכול להיות מודח על ידי הסנט.
  - לנשיא יש זכות להטיל וטו על הצעות חוק של הקונגרס, אך הקונגרס יכול לבטל את הוטו (באמצעות הצבעת נגד של שני שלישים משני הבתים).
  - הנשיא הוא המפקד העליון של הכוחות המזוינים, אך הסמכות להטיל מלחמה נתונה בידי הקונגרס.
  - בית המשפט יכול להכריז על חוקי הקונגרס כנוגדים את החוקה.
  - הקונגרס יכול לקבוע על אילו פסקי דין ניתן יהיה לערער בפני המערכת הפדרלית.
  - הקונגרס יוכלו להדיח שופטים שמעלו בתפקידם.
  - הנשיא והקונגרס יכולים למנות שופטים.
- ראה פירוט: פלורסהיים, תולדות ארצות־הברית, עמ' 44-47, 222-227.

24. מאפייני "האדם החדש" שעיצב "כור היתוך" האמריקני

- אדם בן חורין.
- פעלתנות, יוזמה, חריצות, עצמאות, כבוד עצמי, ערכי חרות ושוויון.
- נישואי תערובת על ידי אנשים ממוצא לאומי מגוון – אשר יוצרים גזע אנושי חדש – כור היתוך אשר יוצר אדם חדש וייחודי.

ראה פירוט: פלורסהיים, תולדות ארצות־הברית, עמ' 12 וכן עמ' 233-235.

נושא 7: יפן המודרנית**פרק ראשון****הנבחן צריך לענות על אחת מהשאלות 25-26.****25. יפן במלחמת העולם השנייה****א. השיקולים של יפן לתקוף פרל הארבור**

- נסיונה של יפן לנצל את מלחמת העולם השנייה באירופה כדי להשתלט על המושבות המערביות בדרום מזרח אסיה העשירות בנפט ובחומרי גלם.
- מנהיגי יפן האמינו כי אם יפתיעו את ארצות הברית במכת פתע, יוכלו להשמיד את כוחה בדרום מזרח אסיה ובמערב האוקיינוס השקט ולסלק את ארצות הברית מאסיה.
- זלזול בכושרם ובכוחם של החיילים האמריקאים שנראו רכרוכיים ופחדנים לעומת החיילים היפנים.
- זיכרון הניצחון של יפן מול רוסיה והצלחת יפן לגרום לרוסיה לסגת משטחים במזרח אסיה.

ראה פירוט: שילוני, יפן המודרנית, עמ' 222.

השפעות של התקיפה על יפן

- היפנים מצליחים להתקדם בסדרת כיבושים במזרח אסיה ולדחוק את האמריקנים עד 1942.
- השפעות חברתיות של פרוץ המלחמה: לאומנות, גם החינוך מגויס, נשים יצאו לעבודה במקום הגברים המגויסים, קיצוב ומשבר כלכלי.
- האמריקנים ביקשו לנקום ביפנים על המתקפה הקשה בתולדותיה של ארצות הברית עד אז והטילו על יפן שתי פצצות אטום.

ראה פירוט: שילוני, יפן המודרנית, עמ' 223-230, 235.

ב. הגורמים לתבוסת יפן על פי הקטע

- חולשה לאומית (ערים הרוסות, תעשייה משותקת, רוב הצי במצולות והמטוסים הושמדו).
  - חולשה כלכלית.
  - כשלונו של טוג'ו לאחד את הצבא והצי תחת מטה כללי אחד.
- גורמים נוספים לתבוסת יפן שאינם מוזכרים בקטע**
- ההנחות המוטעות של יפן: ההסתמכות על גרמניה, וההנחה כי ייקח לארצות הברית זמן רב להתאושש מהפצצת פרל-הרבור.
  - חוסר תקשורת והתחשבות במדינות האחרות שלחמו בבעלות הברית.
  - זלזול בכוחה של ארצות הברית.
  - אי-יכולת להתמודד עם הנשק שפיתחה ארצות הברית במהלך המלחמה.
  - ההפצצות הכבדות.
  - 4000 ק"מ למדינה קטנה כמו יפן.

ראה פירוט: שילוני, יפן המודרנית, עמ' 229-230.

26. כלכלת יפן ברבע האחרון של המאה ה-20**א. הגורמים ליריבות הכלכלית בין יפן לארצות הברית בשנות ה-80 של המאה ה-20:**

- הצלחתם של המוצרים היפנים בשוק האמריקאי.
- סגירתו של השוק היפני בפני מוצרים אמריקאיים.
- הרחבת הגירעון המסחרי של ארצות הברית עם יפן.
- יפן ייבאה מארצות הברית בעיקר חומרי גלם וייצאה מוצרים תעשייתיים.
- הגבלת ייבוא תוצרת חקלאית (כמו אורז) ליפן.
- ערך המטבע הנמוך של יפן עודד יצוא מיפן והקשה על היבוא ליפן — דבר שיצר עודף מסחרי.
- הגבלת היבוא של מכוניות זרות על ידי היפנים פגעה בתעשיית הרכב והתעשיות הנלוות בארצות הברית.
- רכישת נכסים אמריקנים בארצות הברית על ידי יפנים.

ראה פירוט: שילוני, יפן המודרנית, עמ' 283-284.

תוצאות היריבות:

- יפן נענתה לחלק מהדרישות של האמריקנים.
  - הגבילה מרצון את היצוא של מוצרים מסוימים.
  - הכפלת ערכו של המטבע היפני — הֶיֶן, הביאה לפגיעה ביצואנים. כתוצאה מכך העברת חלק מהייצור למדינות אחרות בדרום מזרח אסיה. חברות אחרות שיפרו את מוצריהן והפכו אותם למתוחכמים יותר. התוצר הלאומי הגולמי של יפן גדל.
  - מפעלי רכב יפנים הוקמו בארצות-הברית והועסקו בהם פועלים אמריקנים.
  - רכישת הנכסים האמריקנים על ידי יפנים עוררה גל של חרדה בארצות-הברית מפני היפנים "הזוממים להשתלט על ארצות-הברית". התפתחות סטריאוטיפים אנטי יפנים וגזענות ("הלקאת יפן"). התפתחות תופעה מקבילה ביפן — "הלקאת אמריקה". ראיית ארצות-הברית כמדינה אלימה, שטופה בסמים ומתפוררת.
- ראה פירוט: שילוני, יפן המודרנית, עמ' 284-285.

ב. הגורמים למשבר הכלכלי ביפן בסוף המאה ה־20

- משבר הדלק: בעקבות מלחמת יום הכיפורים מדינות ערב המפיקות נפט הטילו חרם חלקי על המדינות התומכות בישראל, גם אחרי שיפן נקטה מדיניות פרו ערבית המשך המשבר מכיוון שמחיר הדלק עלה פי 5 .
- התפוצצות בועת מחירי המניות בשנות ה־90: הבנקים נסו לבלום את עליית שערי המניות על ידי העלאת שיעור הריבית. אך זה, יחד עם אי סדרים שהתגלו במערכת הפיננסית יצר בהלה, מכירת מניות וצניחת הבורסה.
- התפוצצות בועת מחירי המקרקעין.
- חוסר יכולת של הבנקים לגבות חובות, בעקבות מצבם הקשה של הלווים, גרם להם להכנס למשבר.

ראה פירוט: שילוני, יפן המודרנית, עמ' 281.

דרכי התמודדות של יפן עם המשבר

- חסכון בדלק. למשל על ידי הורדת הטמפרטורה במוסדות ציבור, סגירת תחנות דלק בימי ראשון, כיבוי שלטי ניאון.
- גיוון במקורות הנפט.
- בניית כורים גרעיניים.
- צעדי ייעול. נאמנות העובדים. שתוף העובדים בהצעות ייעול. קיצוץ משכורות.
- הזרמת מאות מיליארדי דולרים למשק.
- הגברת הייצוא.
- גידול בהשקעות הזרות.
- התיעלות מפעלים או סגירתם.
- ייצור מוצרים מתוחכמים יותר.

ראה פירוט: שילוני, יפן המודרנית, עמ' 282, 325.

פרק שני**הנבחן צריך לענות על אחת מהשאלות 27-28.****27. הצעדים שנקט קאטו לביסוס הדמוקרטיה ביפן לאחר מלחמת העולם הראשונה**

- ביטול הגבלת המס על זכות הבחירה והענקת זכות בחירה לכל הגברים.
  - צמצום כוחו של הבית העליון על ידי הקטנת מספר המושבים השמורים לאצולה והגדלת מספר הצירים שהקיסר ממנה בתחומים שונים.
  - בלימת האינפלציה וקיצוץ הוצאות הממשלה . פיטורי 40,000 עובדים מהשירות הציבורי.
  - חקיקה בתחומי הרווחה ויחסי עבודה (חוק ביטוח בריאות, חוק בתי החרושת, הסדרת פעילות האיגודים המקצועיים).
- התמודדות עם הקשיים שנבעו מיישום הצעדים**
- התמודדות עם הקושי ליישום חוק ביטול הגבלת המס: במקביל העביר את "החוק לשמירת שלום הציבור", שהטיל עונשי מאסר על הסתה לביטול "המבנה הלאומי" של יפן.
  - כדי לפייס את הצבא על פירוק ארבע האוגדות הוכנסו שיעורים של הכשרה קדם צבאית לבתי הספר התיכוניים והקצינים של האוגדות שפורקו הועסקו בהם כמדריכים.
- ראה פירוט: שילוני, יפן המודרנית, עמ' 171-172.

הגורמים להיפתחות יפן אל המערב

- יפן למדה מן הלקח הסיני - מחיר ההתנגדות למעצמות המערב.
- איום של ארצות הברית לשימוש בכוח והבנת ההנהגה כי יפן נחותה מבחינה טכנולוגית.
- ההנהגה ביפן הייתה הנהגה צבאית פרגמטית שהעדיפה להתכופף ולא להישבר כשמדובר בגורל העם כולו. ההנהגה הסמוראית הבינה היטב את משמעות כוחו של המערב לעומת ההנהגה האזרחית בסין.

ראה פירוט: שילוני, יפן המודרנית, עמ' 25, 27-29, 32.

ההשלכות של הפתיחות על יפןצבא:

- בוטל צבא הסמוראים והונהג צבא סדיר על ידי גיוס חובה.
- הוקם צבא יבשה על פי הדגם הגרמני, בהדרכת קצינים גרמנים.
- הקמת צי קיסרי.
- הוקם מטה כללי לצבא.
- הקמת אקדמיה צבאית להכשרת קצינים, הפתוחה לכל שכבות הציבור.
- ארגון, נשק, מדעים וחומרי לחימה – כנהוג במערב.
- שילוב הארגון ותורת הלחימה המערביים עם ערכי הלוחם הסמוראיים: ציות, הקרבה, שליטה עצמית, תחושת שליחות.
- שינוי בדמות הקיסר בעקבות הפיכתו למפקד הצבא – מודל יותר גברי מאשר בעבר.

חינוך:

- בוטלה מערכת החינוך המסורתית, ונבנתה מערכת חינוך כמו במערב.
- הוקמה מערכת חינוך ארצית, בתי ספר יסודיים וחינוך חובה.
- חינוך לכל ולא רק לסמוראים. גם הבנות זוכות לחינוך וגם בני המעמד הנמוך.
- הוקמו סמינרים למורים, בהם הלימודים היו חנים תמורת התחייבות לשמש תקופה ארוכה כמורים.
- הוקמו בתי ספר תיכוניים והונח הבסיס לאוניברסיטאות.
- הוקמה מערכת של בתי ספר מקצועיים.
- גיבוש עילית אקדמית שהתבססה על הישגים בבחינות ועל השכלה של 17 שנות לימוד.

כלכלה:

- עליית מחירים של מוצרים שהיה להם ביקוש במערב.
- ביצוע **רפורמה אגררית** – חלוקה מחדש של האדמות, שינוי שיטת הבעלות על השטחים ושינוי שיטת המיסוי (לפי ערך הקרקע ולא לפי כמות היבול) ככלי לבניית תקציב לטווח ארוך במדינה מודרנית.
- התיעוש הוכרז כיעד לאומי ונוהל מגבוה.
- הוקם מיניסטריון לעבודות ציבוריות שתפקידו היה לבנות מסילת ברזל, מכרות ובתי חרושת.
- קביעת מטבע אחר – ין.
- הקמת בנקים.
- נבנו קווי תקשורת: טלגרף וטלפון.
- הובאו מומחים ומהנדסים זרים אשר הכשירו את היפנים.
- העסקת נשים במפעלים - מחצית מכלל המועסקים בתעשייה היפנית.
- הוקמה תעשייה כבדה, ובעיקר נשק ומספנות.
- טופחו קונצרנים תעשייתיים גדולים.
- פיתוח תעשייה קלה – בעיקר טכסטיל.
- שיפורים בתחבורה, כמו סלילת מסילות ברזל, תרמו אף הם לפיתוח התעשייתי.
- הקמת קונצרנים כלכליים.

ראה פירוט: שילוני, יפן המודרנית, עמ' 53-56, 69-73, 78-86.

נושא 8 — סין המודרנית**פרק ראשון**

הנבחן צריך לענות על אחת מהשאלות 29-30.

29. סין בשנות השלושים של המאה ה-20**א. הסיבות להחלטת צ'אנג קאי־שק להילחם בקומוניסטים ולא ביפן:**

- צ'אנג ראה בקומוניסטים, ולא ביפן, את הסכנה העיקרית למשטר הלאומי ולסין. אולי כלקח מוטעה מן העבר (מלחמת סין-יפן הראשונה), אז חבלים מרוחקים לא התעניינו במאבק מול יפן.
  - הקומוניסטים איימו על מעמדו ושילטונו.
- השלכות החלטה זו:**
- הקומוניסטים השתמשו במאבק האנטי־יפאני ובחוסר התגובה הממשלתית כתעמולה.
  - סדרת המסעות שערך צ'אנג כנגד הקומוניסטים יצרה בסופו של דבר אהדה והזדהות גוברת של האיכרים עם הקומוניסטים ותפיסת עולמם.
  - צ'אנג איבד את אמון החיילים שלו שלחמו בחוסר מוטיבציה ולעתים כלל לא לחמו. לעתים, במהלך הלחימה, נחשפו החיילים למצע הקומוניסטים ואף ערקו לצד השני.
- ראה פירוט: שי, ממלחמת האופיום עד יורשי מאו, עמ' 96-99.

ב. הגורמים ליציאה ל"מסע הארוך"

- הקומוניסטים הבינו כי הם לא יכולים לעמוד מול הכוחות הלאומיים החזקים, ולכן נקטו בטקטיקה שונה, מסע נסיגה — במטרה למנוע מצ'אנג לחסל אותם במצור על הסובייט בג'ינסאי.
- ראה פירוט: שי, ממלחמת האופיום עד יורשי מאו, עמ' 97-99.

תוצאות המסע:

- במהלך המסע התקיים מגע בלתי אמצעי בין כוחות הקומוניסטים לבין האיכרים שתוצאתו אהדה לקומוניסטים ולדרכם. התנהגותם המופתית של הקומוניסטים כלפי האוכלוסייה האזרחית במהלך המסע הגבירו את האהדה לקומוניסטים ואפשרו להם להפיץ את תורתם.
  - התגבשה מנהיגות בלתי מעוררת לקומוניסטים: מאו צה טונג ודרכו האידיאולוגית התקבלה.
  - המסע הארוך הפך למיתוס מכונן ונוצל לצרכי תעמולה על ידי הקומוניסטים.
  - התנועה הקומוניסטית הקימה לעצמה בסיס חדש ביינאן שבחבל שנסאי.
- ראה פירוט: שי, ממלחמת האופיום עד יורשי מאו, עמ' 98-100.

30. המאבק על השלטון בסין בסוף שנות הארבעים של המאה ה-20 והקמת סין הקומוניסטית

- א.** הגורמים לניצחון הקומוניסטים במלחמת האזרחים בסין שמופיעים בקטע
- השחיתות אצל הגואמינדנג: המשטר הלאומני היה מושחת ותאב בצע.
  - חוסר היעילות אצל הגואמינדנג.
  - הקומוניסטים השכילו להציג את עצמם כאנשי שלום המבקשים להקים בסין חברה דמוקרטית.
- ראה פירוט: שי, ממלחמת האופיום עד יורשי מאו, עמ' 109, 115-116.
- ב.** הסיבות להתערבות האמריקנית במלחמת האזרחים בסין
- הכרה בחיוניות של סין להבסת יפן במלחמת העולם השנייה.
  - תפיסה לפיה סין חזקה תועיל לסדר הבין-לאומי לאחר המלחמה.
  - רצון למנוע השתלטות הקומוניזם על מדינה עצומה כסין.
- הדרכים בהם ניסו האמריקנים להשיג את מטרותיהם
- בתחילה: ניסיונות התיווך של פטריק הרלי.
  - אחר כך: קביעת צ'אנג קאי שק כמייצג הבלעדי של סין והמורשה היחיד לקבל את כניעת הכוחות היפניים.
  - סיוע עקיף לכוחות צ'אנג קאי שק. האמריקנים סייעו לצבא הלאומי בהעברת כוחותיו לעמדות מפתח בצפון סין במטוסים ואוניות ובמכירת נשק וציוד צבאי במחיר סמלי.
  - סיוע צבאי ישיר. נחתים אמריקנים תפסו את פקינג, טיינג'ין, מכרות פחם ומסילות ברזל.
  - לחץ על הסובייטים להתיר לכוחותיו של צ'אנג להיכנס לערים במנצ'וריה.
  - סיוע בכסף (אשראי של 500 מליון דולר) ועזרת אונר"א.
  - שליחת צוותי ייעוץ.
- ראה פירוט: שי, ממלחמת האופיום עד יורשי מאו, עמ' 111-116.

פרק שני**הנבחן צריך לענות על אחת מהשאלות 31-32.**

- 31.** כיצד זירו אירוע זה את תהליך ההתפרקות של הקיסרות הסינית.
- מלחמת האופיום הראשונה – הסירוב הסיני למסחר מקיף ושוויוני עם מעצמות המערב הביא בסופו של דבר לחדירה נרחבת של אופיום, להתנגדות סינית ולתקיפה מערבית שהוכיחה לעיני כל את חולשתה הצבאית והארגונית של הקיסרות הסינית. החשש המערבי מפני עוצמתה של סין התפוגג. בתום המלחמה נאלצה סין לחתום על הסכם ננקינג, שהיה משפיל וחמור מבחינה ריבונית וכלכלית.
- הסכם ננקינג:
- סין תפצה את בריטניה על האופיום שהושמד.
  - סין תפצה את בריטניה על הוצאות המלחמה.
  - סילוק חובות הסוחרים הסיניים.
  - האי הונגקונג נמסר לבריטניה.
  - חמש ערי נמל נפתחו לסחר בריטי.
  - הסדר מכס חדש שהקלו על חדירת סחורות בריטיות.
- כל אלו יצרו תחושה כי ההרשאה השמיימית נלקחה משושלת צ'ינג והתחיל תהליך של התנגדות לשושלת.
- מלחמת סין-יפן הראשונה – במאבק על השליטה על קוריאה שהדרדר למלחמה ניצחה יפן. ניצחונה היווה מכה קשה לסין, תודעתית (יפן נתפסה כנחותה חומרית וגם תרבותית) כלכלית וריבונית. בסיום המלחמה סין מבקשת סיוע ממעצמות המערב, מקבלת אותו, אך בתמורה מעמיקות המעצמות את אחיזתן בסין (דורשות זכויות בחכירת נמלים ועוד). כל אלו מחלישות את הקיסרות ואת מעמדה בעיני העם.
- הסכם שימוניסקי:
- הכרה בעצמאותה של קוריאה.
  - אישור שליטה יפנית בחצי האי ליאודונג.
  - ויתור על טיוון.
  - פיצויי מלחמה גבוהים ליפן.
  - פתיחת ארבע ערי נמל נוספים לסחר בין-לאומי.

מרד הבוקסרים – המרד הביא להתערבות צבאית רחבת מימדים של מעצמות המערב בסין ושליטה זרה בצפון. הקיסרית ובני פמלייתה חמקו מפקינג. הנחיתות הצבאיות של סין וחולשת המנהיגות הוכחה שוב. סעיפים מפרוטוקול הבוקסרים:

- סין התחייבה להעניש את הקצינים והפקידים ששתפו פעולה עם הבוקסרים, להקים מצבת זיכרון לזרים שנהרגו, ולהתנצל על רצח הצייר הגרמני.
  - החצר הקיסרית התחייבה לערוב לכך שלא ייובא לסין נשק במשך שנתיים.
  - ביצור רובע הציירויות.
  - פיצויים גבוהים למעצמות.
  - הקמת משרד חוץ סיני במתכונת חדשה.
- ראה פירוט: שי, ממלחמת האופיום עד יורשי מאו, עמ' 19-50.

32. הסיבות להצטרפותה של סין למלחמת העולם הראשונה לצד מדינות ההסכמה

- הרצון להיחלץ מהלחץ האימפריאליסטי ולהתנער מההסכמים שנכפו עליה.
  - הרצון לזכות בהלוואות.
  - הרצון להצטרף למערכת הבינלאומית כמדינה שוות זכויות ובדיונים על הסכמי השלום תוכל סין לתבוע מעמד ראוי בין המעצמות.
  - הרצון למנוע מיפן את המעמד הייחודי בתור משתתפת יחידה במלחמה ממזרח אסיה.
  - שתי הממשלות שקמו בסין, זו של יואן שה קאי וזו של סון יאט סן, קוו לקבל הכרה בינלאומית למשטרם ולחזק את מעמדם כלפי פנים.
- ראה פירוט: שי, ממלחמת האופיום עד יורשי מאו, עמ' 67-69.

השפעת החלטות ועידת ורסאי על סין

- תחושה של "תקיעת סכין בגב האומה" – מדינות ההסכמה התכחשו למחויבותן המוסרית כלפי סין.
  - האשמת ממשלת פקינג שלא עשתה די לבטל את ההחלטות.
  - תנועות מחאה של הסטודנטים והאקדמיה שהקיפה לבסוף את כל המדינה והובילה להקמתה של תנועת ה-4 במאי, תנועת מחאה לאומית שדרשה לא לחתום על הסכמי ורסאי.
  - התחלת תהליך היקלטותם של רעיונות סוציאליסטיים.
  - שביתות וחרמות על מוצרים יפניים.
  - בפעם הראשונה ביחסי סין והמעצמות, ולאחר 80 שנה שבהם חתמו הסינים על הסכמים כפויים, סירבו הסינים לדרישת המעצמות.
- ראה פירוט: שי, ממלחמת האופיום עד יורשי מאו, עמ' 73-74.